

Частина I

Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина. Тому й надзвичайно важливо, щоб усе духовенство єпархії якнайправильніше над тим працювало, щоб за нашими силами спричинитися до здійснення цього ідеалу.

Передовсім треба здати собі справу з незвичайних труднощів, зовнішніх і внутрішніх, які стоять народу на перешкоді до того, та намітити дорогу, яка нас до того веде. Про зовнішні перешкоди не будемо говорити: не в нашій змозі усунути їх. Можемо тільки випросити ласки у Всевишнього Бога, в руках якого доля народів, щоб справи повів так, як бажаємо. Навіть тоді, коли той дар із неба молитвами отримаємо і на нього заслужимо вірним і совісним дотриманням Божих заповідей, знайдеться пребагато великих внутрішніх труднощів, які треба буде вже нам самим побороти, очевидно, не без помочі Божої благодаті.

Завдання українського народу буде в тому, щоб створити такі суспільно-християнські

обставини, які запевнювали б громадянам правдиве і стале щастя та мали досить внутрішньої сили, щоб поборювати відцентрові тенденції внутрішнього розкладу й успішно захищати межі від зовнішніх ворогів. Такою могутньою організацією, що забезпечує щастя всім громадянам, Батьківщина може стати тільки тоді, коли не буде цілістю, штучно складеною з різних і різнорідних частин, а подібним до моноліту організмом, себто тілом, оживленим одним духом, що з внутрішньої життєвої сили розвивається, доповнює внутрішні браки і з природи є здоровим, сильним, свідомим своїх цілей, не тільки матеріальним, але й моральним тілом.

Очевидно, те, чим повинна бути всенаціональна Хата, може бути тільки ідеалом, який лиш частково народ може здійснити. Ніяка хата, навіть національна, не є в строгому значенні цього слова організмом, бо жодна держава не має внутрішнього одного життя, як це мусить мати кожний організм. Організм, твір природи, живе, розвивається і діє грою природних сил, що в ньому, і тільки в ньому, знаходяться. Тому й кожний організм живе своїм життям; природа не видає мертвих організмів.

А організація є творінням людських рук. Її мета: створення тіла, яке якнайбільше було б подібне до творинь природи — організмів. Щоб це порівняння і відмінність пояснити, скажемо: організм — це живе тіло, живуче дерево тощо; а організація — це мистецька скульптура, будова, виконаний план людського розуму. Людська організація буде тим сильніша й тим краще відповідатиме наміченій їй творцями меті, чим більше уподібниться до природного організму, застосовуючи сили природи та спираючись на природне життя поодиноких організмів, з яких людство складається. Бо така вже людська природа, що в ній силою природного права повстають поодинокі організми під дією людської культури, тобто праці людей над людською природою. Такі твори є якраз такими організаціями, такими близькими організмами, що в них ті два поняття майже затираються силою, сталістю тих організмів: природна сила, природне життя, на яке вони спираються.

Такою організацією-організмом є родина, створена волею й умом людини, але й створена силами природи і згідно з її законами. Такою організацією-організмом є громада,

себто злука людей, що живуть в одній місцевості та зв'язані зі собою сусідством і спільнотою багатьох потреб та інтересів. Вона — творіння людей, але настільки пристосоване до людської природи, до внутрішнього наряду її сил, її потреб, що практично є організмом. Тому родина і громада є, сказати б, протоплазмами, первісними клітинами, з яких складається людське суспільство. Обидві ці організації будуть тим сильнішими та тривалішими, чим більше будуть зважати на природу та її закони.

Наступні організації, що вже даліше виходять від первісного організму, — то всі спільноти, товариства, об'єднання, кооперативи, професійні спілки, утворені волею людей для оборони або розвитку якихось спільних гараздів чи потреб. Їх сила і тривалість полягає в тому, наскільки вони більше або менше відповідатимуть людській природі, її потребам, її природним змаганням і, очевидно, наскільки діяння людського розуму буде правильнішим та мудрішим. Такими організаціями-організмами, ще більше віддаленими від первовзору, але все-таки ще опертими на природні сили, можуть бути і держави, але, швидше, ті малі держави, що

складаються з небагатьох громад, пов'язаних між собою сильними зв'язками солідарності, громад, яких в одне лучить багато життєвих дїбр і потреб. Мудрість, із якою побудована така організація, може з неї робити такий твір, що має життєву силу правдивого організму.

Чим більша кількість людей, з яких має складатися організація національного життя, чим більше умів, які мають працювати над тією організацією, чим загальніше прийняті ними засади тієї організації, чим у всіх, що до неї належать, більше спільних переконань, спільних потреб, спільних традицій, почуття солідарності і багатьох інших державних прикмет і чеснот, тим більше має така людська організація внутрішньої сили, що з неї робить щось немов організм.

Ми маєм приступити, як Бог дасть, до будови нашого національного моноліту, і до такої важливої справи треба нам приступати озброєними достатніми знаннями і всіма потрібними прикметами. Треба і нашому народові, а хоч би тільки нашим вірним, передавати потрібні знання і виховувати його в усіх тих громадянських чеснотах, від яких залежить вартість цілої громадянської праці

людини. Положення виглядає таке, що Боже провидіння дасть українському народові виконати його природне право — вибрати собі й установити форму управи своєї Рідної Хати, тому треба нам над ним так працювати, щоб те своє право ужив він мудро і по-християнськи. На те треба і нам самим ясно з'ясовувати собі всі християнські принципи, що стосуються суверенного народу. Пригадуємо їх тут тільки в ядерному скороченні, щоб ширшою презентацією не ослабити синтетичного образу справи.

Провідна влада походить від Бога, бо вона є природною консеквенцією людської природи і суспільного життя людини. Кажемо, що влада походить від Бога, від котрого походить і природа, і її природні змагання та потреби. Та влада лежить у природі народу, тобто всього народу, не якоїсь поодинокі людини. Немає ніякої причини, чому один чоловік або кілька чи більше їх могли б бути провідниками й іншим, рівним собі, наказувати. Народ може вибрати собі того чи тих, кому дає таку провідну владу, яку хоче, тобто є природним правом народу встановити собі форму провідної влади, вибрати поміж різними формами — монархічною, олігархічною чи

демократичною, утримуючи собі ту участь у провідній частині, яку може виконувати виборами, себто голосуваннями, а в деяких важливіших справах так званими плебісцитами, чи референдумами. Та керівна влада має за мету служити публічному добру, зберігати й боронити природні і правильні свободи громадян, родин і всіх братств, фахових товариств, чи синдикатів, чи кооперативів, чи всіх тих угруповань людей, які відповідають потребам людини і її свободі лучитися з іншими у виконванні своїх прав і обов'язків. Для збереження природної і правильної свободи громадян керівна влада встановляє справедливі закони, непротивні Божому праву і загальному добру, та безсторонне і незалежне судівництво, яке пристосовує загальні закони до поодиноких випадків і розмежовує взаємні права й обов'язки громадян. Провідна влада зобов'язана виконувати християнські обов'язки влади супроти Всевишнього Бога, тому мусить у житті пристосовувати принцип Божого об'явлення і помагати всім громадянам у виконванні Божого культу, якого домагається Боже об'явлення. Супроти неправдивих релігійних доктрин і не опертих на правді Божого об'явлення культів

провідна влада може запевнювати всім громадянам ту цивільну свободу, яку природно має кожна людина: не бути змушеною до ніяких зовнішніх виявів внутрішніх переконань, яких не має, і свободу виконувати той культ релігійний, який уважає за свій, оскільки в тому культі ніщо не противиться природній моралі. У тій цивільній толерації всіх вірувань і культів влада не має входити у внутрішній зміст тих вірувань, не апробує їх, а тільки запевняє громадянам на практиці цивільну свободу. Христовій Церкві, основаній самим Богом Ісусом Христом, влада зобов'язана забезпечувати повну свободу виконання її Божого посланництва і проповідання слова Божого об'явлення.

Ті християнські принципи, що відносяться до верховної влади, є тільки в зародку вказані самим Христом Спасителем. «Знаєте, що князі народів (поган) панують над ними і вельможі їх тиснуть. Не так буде між вами, а хто хоче між вами бути великим, нехай буде слугою, а хто хоче між вами бути першим, нехай буде рабом. Бо Син Чоловічий не прийшов, щоб Йому служити, але щоб послужити й душу Свою дати за спасення багатьох» (Мат. 20, 26—28).

Але, крім цих загальних християнських принципів у розбудові Батьківщини, треба ще багатьох, важких, може, до виконання, дослідів над питанням: яка форма правління найбільше відповідає українському народові, зважаючи на теперішню хвилину і теперішні його прикмети та недоліки, або до якого ступеня треба йому радити затримувати для себе якусь участь у проводі, якою, може, не зуміє відповідно орудувати для власного свого добра? Бо демократія, і свобода, і участь усього народу у виконуванні керівної влади може йому запевнювати мир, добробут і щастя. Але коли у виконуванні цієї свободи і прав народ мав би йти за фальшивими гаслами революції чи соціалізму і, обманутий неправдивими надіями, домагався б пересадної свободи без поваги до тих основних законів, на які спирається кожен громадський порядок, то безпосереднім наслідком так зрозумілої свободи чи демократії мусила б бути анархія, а вслід за нею неволя, нужда і руїна.

Щоб усі ці речі як слід собі з'ясувати і давати мудрі ради своєму народові, треба духовенству передовсім пізнавати і самостійною працею досліджувати мало досі ще

у світовій науці обговорювані питання про будівництво проводу й організацію всіх загальних виборів і голосувань. Бо великий народ — це не пісок одиниць, тобто не те, чим уявляв собі його такий Руссо, а за ним Французька революція й далі цілий європейський демократизм і лібералізм. Великий народ — це цілість, зложена злукою різних природних угруповань людей. Одні спираються на спільність праці, потреб, прав чи на сусідство хат і домівок, спільність фахових інтересів, учених тіл, різних теорій і наук, синдикатів робітників і хлібодавців, пролетарів і людей, які посідають що-небудь, — одним словом, є цілістю, зложеною з різнорідних спільнот, спертих на різні сторінки людської природи і суспільного життя. Треба, неначе з лупою, приглядатись до усіх тих угруповань, щоб у них, чи попри них, чи над ними організувати життя.

Духовенство й у своїй душпастирській праці, і поза нею, для богословських чи соціологічних студій, повинно зблизька приглядатися до народних мас і досліджувати життя, прикмети і браки народу, бачити зблизька, як цей народ буває жертвою не тільки біля тяжких праць, але, крім цього, великих

небезпек і оманливих надій. У всіх тих положеннях повинно духовенство з любов'ю служити народу науками, радами й втіхами. Такий обов'язок світських священників і монахів! Досліджування народного життя повинно бути джерелом правильного осуду і про те, що тому народові треба в суспільному житті і політиці, себто які суспільні інституції, які форми влади, які закони найкраще відповідають його потребам.

Очевидно, не кожен священник може віддаватися таким студіям, але немало осягнемо, коли бодай деякі з нас науковою працею, а хоч би тільки щирим інтересом і таким дослідженням, яке доступне кожному, будуть або дійсними спеціалістами в тих усіх науках соціологічних і політичних, або будуть у них бодай визнаватися. Праця, до якої собор запрошує духовенство, не легка, бо поза загальними християнськими засадами, що стосуються влади, наша наука не досліджує, ба навіть ще й не знає багатьох питань, що стосуються будівництва Батьківщини, а можна сказати, що й загальна світова наука ті питання досі ще занедбує. Занедбує їх тому, що знаходиться вже давно, від кінця XVIII ст., під сугестією соціологічних

і філософічних теорій Французької революції. У протиставленні до їх індивідуалізму і лібералізму інші дослідники перекинулись до соціалізму і державного тоталітаризму. Як наука, так і держави з одної крайності перекинулись в іншу, може, почасти й тому, що посередній терен поміж двома крайностями не був достатньо наукою вивчений.

Старий монархічний режим, у якому були збережені давні ще, середньовічні, інституції, в якому було, безперечно, багато зловживань, але й багато здорових ще і життєздатних традицій, підкопала й повалила Французька революція, оперта на принципи крайнього індивідуалізму і крайнього лібералізму. Головний представник тих теорій Руссо уявляв собі людську суспільність, чи людство, як масу одиниць, зв'язаних із цілістю тільки своєю волею (СОЦІАЛЬНИЙ контракт). Людство і кожна його частина в його очах не мала нічого органічного, була неначе купою піску, в якій кожне зеренце незалежне, не злучене органічно з іншими. Та теорія мусила довести до хаосу, а передовсім довела до того поняття, що авторитет — це не що інше, як сума числа і природних сил. Така матеріалістична доктрина про всякий

авторитет у державі завжди спирає його на брутальну силу маси і більшості. Одиницю до послуху і підпорядкування може схилити тільки матеріальна сила більшості. Таким чином, матеріалізм перейшов зі сфери космологічної на соціологію та політику. Після усунення Бога і Його Закону на що ж можна було сперти державну владу, як не на всемогутність більшості і на тих, що в імені тієї більшості говорили з тою перевагою, яку дає сила?!

Тим-то з крайнього індивідуалізму відбувається перехід до всемогутності держави, яку проповідує соціалізм. У практиці також нічим не обмежена свобода одиниці мусить довести до такого хаосу, з якого людей може вивести тільки автократизм всемогутньої держави. Так із лібералізму й індивідуалізму люди переходять до держави, що вважає себе за компетентну входити в усі найменші подробиці життя одиниць, хоче все нормувати, все бере в руки і одиницям не лишає вже ніякої свободи (тоталітаризм, етатизм). Ми були свідками в усіх європейських державах того банкрутства крайнього індивідуалізму і лібералізму парламентарного устрою. Парламенти, зложені з представників цілого

народу на підставі безпосередніх виборів, як були нежиттєздатним органом, так і були підкресленням непридатності індивідуалістичних теорій до державної організації. З них ми перейшли просто в соціалістичну державу з монархічною, аристократичною чи демократичною формою, яку приймає держава, в якій владу має диктатор і партія чи монопартія (Сталін).

Характерне при цих революціях те, що майже зовсім затираються форми державного і суспільного ладу, передані ще старим світом. При кожній із тих форм правління, які розрізняє Арістотель (Політика, кн. III, гл. 5, § 2), себто при монархії, олігархії чи демократії, державна влада може вважати себе за всемогутню і допроваджувати одиниці до цілковитої неволі або залишати одиницям свободу, що доходить і до крайності. Тому при змішанні тих трьох форм ми бачили демократичні й олігархічні монархії, монархічні й олігархічні демократії або монархічні й демократичні олігархії. Іншими словами, в питаннях про управу держави вже не йдеться про те, чи формально держава є монархією чи республікою, але про те, чи в ній є збережена слухна міра поміж

правом і свободою одиниць та правом і владою держави. Воно, зрештою, виходить на те саме, і розділ Арістотеля не тратить свого значення, бо все-таки в добре зорганізованій державі владу держить і виконує, за приписами чеснот, одна людина — монарх; або її виконують найкращі в народі, знову ж за приписами чесноти, — це влада аристократії чи олігархії; або вона так розложена, що всі громадяни мають якусь участь у державній владі — це устрій демократичний. У ньому досягається те, що всі цінують і люблять порядок, виконуючи свої права, очевидно, також за приписами чесноти.

Ця вимога, з природи речі конечна, щоб усі «влада імуці» виконували її тільки за приписами чесноти, є найважчою до виконання. Досвід Європи, може, від віків навчив нас, що незвичайно важко знайти одного — монарха, який не ставав би бодай часом тираном і все поступав би по чесноті, «служив би» за приписами Євангелія. Оскільки досягнути важче те, щоб усі громадяни виконували участь у державній владі за приписами чесноти. Хоч та участь буде обмежена тільки загальним голосуванням і принципом виборчих урядів аж до найвищого, скільки ж то треба загальних

чеснот громадян на те, щоб влада виконувалася тільки за приписами чесноти! Із цього випливає, що демократична форма доступна до найзагальніших спокус.

Тому при несправедливій владі, без чесноти — чим більше є в ній єдності, тим більше шкодить народові. Тиранія більш небезпечна, ніж зіпсута аристократія, або олігархія, а ця знову гірша і небезпечніша від демократії. З усіх лихих організацій влади зла демократія, яку загально називають демагогією, найменше шкідлива, а зіпсута монархія, що її називають тиранією, найбільше шкідлива. Причина цього зрозуміла, бо в демагогії, коли багато убогих переслідує багатших і гне їх силою кількості, метою такого поступування є бодай добро більшої кількості. А олігархія робить те саме, робить для меншого числа, а тиранія робить те саме для добра тільки одного. Це все є поясненням християнського принципу, що влада зобов'язує до служби. Хто має владу, мусить дбати про добро тих, кому служить: дбати про своє добро перед добром загалу — це надужиття кожної влади.

Зі сказаного випливає, що чим більше громадян бере участь у владі і чим більша